

מחנה יהודה

U
 מוך לסוף חודש ינואר הודיעה לי מרת ראטקליף כי הבית שבו היא גרה נמכה, וכי הבעלים החדש עתיד להיכנס אליו עם תום חוזה השכירות. "פירוש הדבר שיהיה על כולנו לצאת מכאן לקראת המוחארם," סיכמה.

"מוחארם?"

"חג מוסלמי שחוגגים מדי שנה בתחילת האביב," הסבירה. "בהתאם למסורת שהונחלה בימי השלטון התורכי, חוזי שכירות תקפים ממוחארם למוחארם. משום כך, עם בוא האביב מתמלאים רחובות ירושלים באנשים העוברים אל בתיהם החדשים – והשנה את ואני נהיה ביניהם!"

עשרה ימים לאחר מכן הודיעה לי מרת ראטקליף כי חתמה על חוזה שכירות לבית במוסררה, כקילומטר מצפון לשער שכם. "לצערי אין בבית הזה שום יחידה נפרדת שאוכל להשכיר לך," התנצלה.

"נחמד מאוד מצדך שאת חושבת על כך" אמרתי, "אבל ייתכן מאוד שאלוהים מורה לי שהגיע הזמן שתקווה ואני נמצא מקום משלנו."

"לא הייתי תולה תקוות רבות בכך שתישאר אתך עוד זמן רב," הזהירה מרת ראטקליף. "אם היא תחלים לגמרי בזמן שהיא אצלך, לבטח תדרוש משפחתה שתושב אליהם."

לא השבתי דבר, ואולם דבריה של מרת ראטקליף טרדו את מנוחתי יותר משהעזתי להודות. הידיעה שעלי לצאת לפתע מביתי הייתה גרועה דיה. אך נוראה אף יותר הייתה המחשבה שייתכן שתקווה תילקח ממני בקרוב. אחרי הכול, אמרתי לעצמי, אלוהים שלח אותי לכאן להציל את חייה, והיא עדיין זקוקה לי.

טיולי היומיים עם תקווה הפכו כעת למסעות חיפוש בית. את חיפושי התחלתי בקרבת מוסררה, בתקווה להישאר קרובה למרת ראטקליף. אלא שבתום ימי חיפוש אחדים שלא הניבו מאום, התחלתי בלא חמדה לבדוק אזורים אחרים, מערבה משם.

לבסוף, בשכונה הקרויה מחנה יהודה, גיליתי בית קטן בין שתי קומות, שהדירה בקומה השנייה בו עמדה להשכרה. בין שישה בתים סמוכים זה לזה עמד הבית על חלקת אדמה חולית שוממה, כמאה מטרים מצפון לדרך יפו. בעברית, כך למדתי, רמז השם, מחנה יהודה, על מעוז של יהודות. תהיתי איך יגיבו תושבי שכונה כזו לגויה הפולשת לתחומם. מכל מקום, נותרו שבועיים עד למוחארים, ולא העזתי להשתהות.

הדירה בקומה העליונה הכילה רק שני חדרים שביניהם מעבר וחדר מדרגות חיצוני. דמי השכירות היו שנים־עשר דולר לחודש, ארבע דולר יותר מן הסכום ששילמתי למרת ראטקליף. נוסף על כך נדרשתי לשלם חודש מראש. בארנקי היו כשבעה דולרים. פיללתי כי בחשבון הבנק שלי יימצא שאר הכסף, ומסרתי לבעל הבית תשלום ראשון על סך שישה דולר.

הבטחתי לשוב עם השישה הנותרים בתוך יממה. בדרכי חזרה נכנסתי לבנק: היתרה שעמדה לרשותי הייתה פחות מארבעה דולר. גם אם אוסיף את המזומנים שבארנקי לא אשלים את הסכום הנדרש!

באותו לילה השינה ניטלה מעיני. אם לא אמציא שישה דולרים עד למחר אני עלולה לאבד גם את הסכום שכבר שילמתי.

לבסוף קמתי ממיטתי וכרעתי בסמוך לה על אריחי האבן. "אדון, אם מחנה יהודה הוא המקום שבו אתה רוצה שאתגורר, אני מאמינה כי בידך להעמיד לרשותי את כל הכסף שאדרש לו: לשכירות, לריהוט, למעבר..." מוכנית התחלתי לנסות ולחשב מניין יכול סכום כזה להגיע לידי, אלא שאז נזכרתי במה שהורני אלוהים זה כבר. בידי שלי האחריות להתפלל; בידי אלוהים ההחלטה איך יענה לתפילתי.

למחרת הייתה בתיבת הדואר שלי מעטפה יחידה, מבית־הספר בקורסר: "מצורף בזה החזר כספי מדמי ביטוח בריאות." זו הייתה המחאה על סך 169.35 דולר. השתהיתי בבנק כדי להפקיד את ההמחאה ולמשוך את הסכום שנדרש לי במזומן, ותיכף פניתי אל מחנה יהודה ומסרתי לבעל הבית את יתרת הסכום תמורת חודש השכירות הראשון שלי.

לארוחת הערב הסבתי עם מרת ראטקליף. "אמרי לי, שאלתי, "למה מניח לנו אלוהים תכופות לחכות עד לרגע האחרון לפני שנקבל את אותם דברים שאנו זקוקים להם כל־כך?" "פעמים רבות תהיתי על כך בעצמי," השיבה בחיוך. "ייתכן שאחת ממטרות אלוהים היא ללמדנו שיעור על התלות היומיומית שלנו בו. כשהורה לתלמידי את תפילת האדון, אמר ישוע, '...כִּי יוֹדַע אֲבִיכֶם כֹּל צְרָכְכֶם בְּטָרִם תִּשְׁאַלוּ מִמֶּנּוּ.' (מתי ו, 8) ועם זאת הוא לימד אותם לדרוש ולדרוש מדי יום ביומו."

בשבועיים הבאים יוחדו טיולי עם תקווה לקניית רהיטים — זמן שסיפק לי אינספור הזדמנויות לפתח את מיומנות המיקוח שלי. עם שובי במורד דרך יפו באחד הימים, כשכיסא מתנודד תלוי מצדה האחד של עגלת התינוקות, נתקלתי במר כהן. הוא נדהם מן התמורה שחלה בתקווה, וחזר ואמר: "זו לא אותה ילדה! זו לא אותה ילדה!" על אף דברי השבח שהיו בפיו על התקדמותה של תקווה, לא יכולתי שלא לתת לבי לכך כי מעולם לא ביטא כל הכרת תודה. בלא חמדה, בזוכרי את תחזיתה של מרת ראטקליף, מסרתי לו את כתובתנו העתידית במחנה יהודה.

סמוך לסוף חודש פברואר היו נתונים בערימה לצד אחד מקירות החדר מגוון חפצי ריהוט וחפצים אחרים, רובם מיד שנייה, ערוכים למעבר. היום שנקבע למעבר היה יום חמישי, שבעה במרס. מרת ראטקליף ובני משק ביתה עתידים היו לעבור יומיים לאחר מכן. נדברתי עם עגלון יהודי קשיש ושמו יונה שיבוא עם העגלה שלו. העגלה התגלתה כמשטח לוחות עץ שחוקים ממוסמרים לרוחב שני מוטות הרתוקים לארבעה גלגלים מקרטעים. אל העגלה היה רתום סוס שחור כחוש. קשה היה לקבוע מי נראה תשוש ויגע יותר — יונה או הסוס.

מריה עזרה לי בנשיאת מיטלטלי במעלה מדרגות האבן ובהעמסתם על העגלה. אחר ניצבה על המדרכה לצדן של מרת ראטקליף ונג'ימה, לברכני לשלום. כל אחת בתורה אימצה בחיבוק לבבי את תקווה ואותי. אחר הנחתי את תקווה בעגלתה, מוכנה לצאת לדרך. משיצאנו שמעתי את קולה הצרוד של נג'ימה קורא אחרי: "בואי לבקר בקרוב!"

יונה פסע בצדו של הסוס, ואחז ביד אחת ברסן. בידו השנייה אחז שוט, מניף אותו פעמים בודדות להרחיק את הזובובים. בכל פעם שעברה העגלה מעל לתלם או בקע בדרך, ריקד המטען שעליה ושקשק. פעמיים נשמט סל הנצרים שלי אל הקרקע.

משהשגיח בכך נעמדו יונה והסוס מלכת, בשעה שאני הרמתי את הסל והחזרתי אותו אל העגלה.

בהגיענו אל דרך יפו הפכנו לחלק מהמון שוקק של משקי בית, שכולו נמצא בתנועה.

העניים יותר נשאו את מיטלטליהם בעצמם, בתיבות או בצרורות שנשאו על גבם. אחרים נעזרו במריצות, בחמורים, בגמלים ובעגלות רתומות לסוסים. מעטים עמסו את חפציהם על מכוניות או משאיות קטנות. האווירה הייתה כשל קרנבל רוגש, ילדים מתרוצצים בחוצות אנה ואנה בצד הוריהם.

בהתנהלנו לאט לאורך דרך יפו, נשאתי שוב את מבטי אל חומות העיר העתיקה של מימינו. מתמיה איך השתנה יחסי לאבנים האלה. תחילה השוויתי אותן עם בתיה המצוחצחים והמתופחים של קורסה, והן נדמו מנוכרות כל־כך ונעדרות חן. ואולם כעת עמדו שם כידודות נאמנות, מגוננות עלי בדרכי.

סמוך לצהרי היום הגענו אל ביתי החדש במחנה יהודה. את מיטלטלי הטיל יונה אל הקרקע המאובקת בפינת הבניין, שם הוליך גרם המדרגות החיצוני אל הקומה העליונה. אחר נטל את כספו — ארבעה דולר, כמוסכם — ופרש לו.

את תקווה נשאתי ראשונה והנחתי אותה בעגלתה. אחר העליתי את יתר החפצים, ובזה אחר זה הנחתי אותם במקומם. חדר המבוא היה למטבח וחדר אוכל, ובו פינה לעגלת התינוק. החדר השני, המרווח יותר, היה לחדר השינה והסלון.

לא הייתה כל צנרת מים או ביוב בבית. כשהלכתי אל מאחוריו גיליתי חצר משותפת ובמרכזה מישורת בטון, אליה הוזרמו המים. בפינה אחרת של החצר עמדה סככה של לוחות פח גלי שהצלה על טור כיורי ברזל מצופים אבץ. סמוך לכיורים עמדו כמה נשים שהיו מדיחות כלים ומכבסות, ואחרות נשאו מים אל בתיהן בפחי נפט של ארבעה ליטרים. מצדה השני של החצר עמד טור ביתני עץ — אלה היו בתי־השימוש: בור

באדמה, מוקף בתיבת עץ ומכסה. אלה היו תנאי התברואה, וכך גם אספקת המים, של כל דיירי ששת הבתים שעל החלקה, ובל נזכיר את אינספור הזבובים.

בשובי גיליתי כי בקומת הקרקע תחת דירתי יש חנות מכולת. מן החנות עלו קולות המיקוח שזה כבר למדתי להכיר – מקצתם בערבית ומקצתם ביידיש. הדירה השנייה שבקומת הקרקע, כך השגחתי בעוברי, הייתה סגורה ומוגפת. קשה היה להבחין מי גר שם.

סמוך לשעה תשע בערב נחתי על מיטתי, יגעה מפעילויות היום וערוכה לשינה. מחנות המכולת תחתי נשמע הד צחקוקים מעומעם. רגע אחר-כך התנגנה מתוך פטיפון מקהלת קולות באריטון ב"שיר המלח על הוולגה". באמצע השיר נתקעה מחט הפטיפון, ואותן המילים התנגנו שוב ושוב: "אוהו הרימו-אוהו הרימו-אוהו הרימו". לבסוף מישהו הסיט מן הסתם את המחט והתקליט התנגן עד תומו.

הפלא ופלא, שחתי לעצמי, דווקא "שיר המלח על הוולגה" בשעה כזו של הלילה, ועוד בחנות מכולת!

בעודי מהרהרת בכך, החל התקליט להתנגן שוב. כלום ייתכן? כן, אותו שיר! והמחט נתקעה שנית, באותו מקום ממש. בפעם השלישית החל טורד אותי החשד – שמא נעשה הדבר לכבודי? בפעם הרביעית לא נותר עוד מקום לספק. קודם שעברתי למחנה יהודה תהיתי איך תגיב קהילה שכולה יהודית לאישה גויה הפולשת לתחומה. כעת קיבלתי תשובה. ועדת קבלת הפנים מילאה את תפקידה בחנות המכולת תחתי!

סמוך לחצות נדמה כי שמעתי את "שיר המלח על הוולגה" ארבעים פעם בערך. לא הייתה ולו פעם שבה צלחה המחט את "אוהו הרימו". פעמים התהדהדה השורה שתי דקות רצופות קודם שהוזה הלאה. יהא מי שיהא שעמל בחנות המכולת תחתי, הוא השקיע מאמץ שראוי למטרה נאצלת יותר.

בכל פעם ששב השיר והתנגן, הלכה והתרחקה שנתי. ניסיתי לאטום את אוזני בצמר־גפן שקניתי בשביל תקווה, אך התהודה שיצרו קולות הבאריטון הגבריים חדרה אף אותו. חשתי כי תקווה ערה גם היא, וקמתי לראותה. היא שכבה על גבה בעיניים פקוחות לרווחה, מהמהמת לעצמה. היא פשוט נהנתה מן המוזיקה! "תקווה", אמרתי, "הפעם אנחנו חלוקות בדעתנו!" סמוך לשלוש לפנות בוקר גברה עלי התשישות ותנומה חסרת מנוח נפלה עלי, כשהתקליט עדיין מנגן.

למחרת הבנתי עד מהרה כי תשומת לבה של הקהילה הדרה בששת הבתים מופנית כולה אלי. כשיצאתי לשאוב מים או כשהלכתי אל בתי־השימוש, היו הנשים פוסקות משיחותיהן, נפנות ותולות בי את עיניהן. הילדים היו חומקים בסמוך לי, מצחקקים, מצביעים לעברי, ובפיהם שלל הערות בשפה שלא הבנתי. נזכרתי באווירה ששררה בחצר בית־הספר בקורסר אחרי שנודע ברבים דבר הטבלתי, אלא שבקורסר הייתה לי סמכות מתוקף מעמדי, והבנתי את השפה.

בארבע אחר־הצהריים כמו קפאה כל הפעילות בחצר המשותפת, ואני נזכרתי כי השבת נכנסה. פרשתי לדירתי בבקשה לרכו את מחשבותי בעניינים שונים, אלא שמחשבה אחרת טרדה אותי ולא הניחה לי לעשות כן. שמא צפוי בידור ליל אמש לחזור על עצמו? ואולי מתוכננת איזו מחאה מסוג אחר?

עקבתי במבטי אחרי מחוגי שעון היד שלי. השעה תשע חלפה עברה לה. וכן גם השעה עשר. דממת הלילה נותרה באין מחריד. ככל הנראה אין שכני מתכוונים עוד לברך את בואי הלילה. אפשר גם שהם מתאפקים בשל כבוד השבת. עייפה מכדי להוסיף ולהעלות השערות, נרגעתי ושקעתי עד מהרה בתרדמה עמוקה.

למחרת עם בוקר כיבסתי את חיתוליה של תקווה וכמה מלבני שלי, ותליתי אותם על חבל הכביסה בחצר המשותפת.

בצהריים יצאתי לאסוף אותם וגיליתי כי נתלשו מהחבל, הושלכו לעפר ונדרסו ברגליים. "מי שעשה זאת צריך להתבייש בעצמו!" קראתי. הבטתי סביב וביקשתי לגלות איזה רמז למי שאחראי לכך. איש לא נראה, ואף-על-פי-כן חשתי כי זוגות עיניים רבות נעוצות בי. אחר כבוד אספתי את הכבסים שפוזרו ועשיתי את דרכי אל דירתי.

ליד השולחן בחדר ביקשתי לשוב ולהירגע. הייתי נכונה לתקופת הסתגלות במחנה יהודה, ואף לימים של בדידות. אבל מה עשיתי שגרם לעוינות שכזו מצד אנשים שאפילו לא דיברתי אתם? אחד מן השניים: או שהיה זה משגה לעבור לכאן, או שזהו שיעור חדש שעלי ללמוד ולא השכלתי להבינו. נזכרתי כי היום עוברת מרת ראטקליף לביתה החדש במוסררה. אגש לביתה מחר בשעת אסיפת הבוקר. אפשר כי תהיה לה עצה בשבילי.

קילומטר וחצי הפרידו בין ביתי לביתה של מרת ראטקליף במוסררה. למחרת, יום ראשון, יצאתי עם בוקר, מטלטלת לפני את תקווה בעגלתה. משיצאתי את מחנה יהודה הוקל לי, ושפתי כמו שוררו מעצמן. תקווה בדרכה שלה הייתה אף היא שותפה למזג הנינוח ששב ואפף אותי, והיא חיקתה את קולי ומחאה כף אל כף.

נג'מה ומריה בירכו את שתינו בשמחה עם כניסתנו והתעקשו להשגיח על תקווה במהלך האסיפה. עם תום האסיפה ביקשתי ממרת ראטקליף לסור אתי הצדה, וסיפרתי לה על קבלת הפנים העוינת שקידמה אותי במחנה יהודה. "אין לי מושג למה הם מתנהגים אלי ככה," סיכמת. "לא עשיתי דבר שעלול לפגוע בהם."

מרת ראטקליף החרישה רגעים אחדים. אחר אמרה: "לבעיה שאת מתארת יש היסטוריה ארוכה. ראשית, עלייך להבין את יחסם של היהודים לנצרות. עבורם זהו עניין של לאומיות

ומורשת תרבותית, לא של אמונה אישית. בארץ הזו, אדם הוא באופן אוטומטי או יהודי או מוסלמי או נוצרי: "אבל למה הם דוחים את הנוצרים?"

"תשובת היהודים לכך מצערת – אלא שעבורם יש בה כדי לשכנע. בימי הביניים הצלבנים טבחו קהילות יהודיות שלמות באירופה. אחר־כך, משעלה בידם לכבוש את ירושלים – 'לשחרר' את ירושלים, לדבריהם – הם ביצעו מעשי זוועה ושפכו דם יותר מכל כובש אחר, לבד אולי מהרומאים. לאחר מכן, בגטאות באירופה וברוסיה, כמרים נוצרים, נושאי צלב, הם שהנהיגו את ההמון שפרע בקהילות היהודיות." "אנשים כאלה לא הייתי מכנה נוצרים, ועל אחת כמה וכמה לא נוהגת כמוהם!"

"ייתכן, אבל בעיני השכנים שלך במחנה יהודה עצם השם קריסטנסן מזהה אותך עם אנשים כאלה. נוכחותך מזכירה להם את האימה שבגללה רבים מהם ברחו לכאן. מה גם שפגעת בכבוד השבת כשכיבסת ותלית את הכביסה שלך לעיני כול!"

כעת החרשתי אני. נשאתי באשמה המתחייבת מתוך השיוך שלי על הפשעים שבוצעו במהלך המאות כנגד בני העם היהודי. ובוודאי שנשאתי באחריות למעשי שלי, כשכיבסתי את בגדי ביום הקדוש להם. "מה היית מייעצת לי, מרת ראטקליף? האם טעיתי מלכתחילה כשעברתי למחנה יהודה?"

מרת ראטקליף ניגשה אל ספר הכתובים שלה. "הרשי לי להשיב לך במילותיו של שאול: 'וְהַכֹּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים שְׂרָצָה אֲתָנוּ וְאֵלֵינוּ עַל־יְדֵי הַמְּשִׁיחַ, וּמָסַר לָנוּ אֶת שְׂרוֹת הַרְצוּי... לָכֵן שְׂגָרִירֵי הַמְּשִׁיחַ אָנוּ.'" (האגרת השנייה אל הקורנתיים ה, 18-20) "שגרירים?"

"אינך מבינה? ראשית ביקש אלוהים להשיב אותך אליו. עכשיו נתן לך את תפקיד הפיוס עם האנשים במחנה יהודה

— לשבור את חומת הפחד ואי־האמון שנבנתה לאורך המאות. זו קריאה של מעלה, העלמה קריסטנסן.”

במהלך אותו יום הוספתי להגות בדבריה של מרת ראטקליף. ביקשתי מאלוהים שיורה לי את שליחות חיי, והוא הביאני לירושלים ומסר את תקווה לידי. בכך לא היה לי ספק. הייתכן שעכשיו אני עומדת נוכח תפקיד שני בשליחותי — להיות שגרירתו של ישוע במחנה יהודה?

מה תפקידו של שגריר? שאלתי את עצמי. אין זה מתפקידו לשנות את האנשים שאליהם נשלח, אלא לייצג את המלך שאותו הוא משרת. עד מה נמצאתי לא ראויה לכך! עם זאת, ביקשתי מאלוהים שיורה לי את המשימה שנועדה לי, וכעת לא יכולתי שלא להיענות.

במהלך הימים הבאים חלה תמורה בגישתי. הסתייגותי פינתה אט־אט את מקומה להתלהבות. התחלתי לראות את שכני באור חדש. לא עוד נפגעת מהאורח המסויג שפעמים הגיע לכדי עזות פנים גלויה. קיבלתי את הדבר כאתגר. כדי להתמודד עם כך בהצלחה יהיה עלי לקבל את תפקידי כשגרירה ולתרגל דיפלומטיה.

ראשית החלטתי לגשת אל האישה שניהלה את חנות המכולת שתחת דירת. את קניותי התחלתי לערוך בחנות המכולת שלה. שמה היה שושנה. אישה עליזה וגדולת מידות בשנות הארבעים המוקדמות לחייה, אם לשתי בנות בגיל בית־הספר. את יומה בילתה במכולת, אך מדי ערב שבה לביתה באזור אחר של העיר. שנים אחדות חייתה בארצות־הברית וקנתה לה שליטה טובה למדי באנגלית. על בעלה לא דיברה מעולם, חוץ מפעם אחת שבה הזכירה כי עבד בניו־יורק. בכל פעם שירדתי אל חנות המכולת לקחתי את תקווה אתי. עד מהרה לא יכלה עוד שושנה להתגבר על סקרנותה.

”היא יהודייה?” שאלה.

"כן, ענית.

"בת כמה היא?"

"שנה ושלושה חודשים."

"שנה ושלושה חודשים!?" שושנה נדהמה. "היא נראית

בקושי בת חצי שנה! היא אחרי מחלה?"

זו הייתה שעת הכושר שייחלתי לה. סיפרתי לה על המאבק להציל את חייה של תקווה ועל המאבק היומיומי בטיפול בה עד להחלמתה. התוצאה הייתה ממש כפי שקיוויתי. היצר האימהי של שושנה היה חזק מדעותיה הקדומות. מאותו רגע ואילך הפכה לבת־בריתי בכל הנוגע למאבק על שלומה של תקווה. בכל פעם שהבאתי את תקווה אתי אל המכולת הייתה שושנה לוקחת אותה מזרועותי ומאכילה אותה בפרוסת בננה או בפלח תפוז, ובתוך כך מדברת אליה מילים אימהיות ביידיש. באותה עת התחזקה תקווה דיה כדי לעמוד רגעים אחדים בכוחות עצמה אם נמצא לה משהו יציב להיאחז בו.

חנות המכולת של שושנה הייתה תחנת מידע לא־רשמית לכל דיירי החלקה. בתוך שניים או שלושה שבועות הגיע סיפורה של תקווה לאוזני הנשים כולן, ויחסן אלי החל להשתנות. עד מהרה התחילו מברכות אותי לשלום. אחדות אף הציעו להשיג על תקווה בשעה שיצאתי להביא מים או בשעה שתליתי כביסה. כמוכן, נוהרתי שלא לעשות זאת שוב בשבת!

כשקראתי בתנ"ך נתקלתי בחוקי השבת המקוריים, כפי שניתנו בידי משה. אחד מהם היה האיסור על הדלקת אש. שכני במחנה יהודה יישמו את החוק בדברים רבים, כמו עישון סיגריה או הדלקת עששית או תנור. עם זאת שמת לי לב כי רבים מן הגברים היו חומקים אל השירותים כדי לעשן בחשאי בשבת. אם חלפתי בסמוך בשעה שכזו, הייתי משתעלת בקול כדי להתריע על בואי ומפנה את מבטי לכיוון אחר. כך התפתחה בינינו מעין תקשורת סמויה.

הדיפלומטיה שלי נשאה פרי בכל הנוגע ליחסי עם הנשים והגברים שבמתחם, אלא שהילדים עדיין היו בעיה. הם במיוחד נהנו להפוך את פח האשפה שלי, שעמד למרגלות גרם המדרגות החיצוני. מי שעמד בראשם, כך נראה לי, היה ילד כבן שתיים-עשרה ושמו אפרים. אמנות הדיפלומטיה שלי עמדה בפני אתגר נוסף. מפעם לפעם שמעתי אותו משוחח באנגלית עם מי שהיה ככל הנראה קרוב משפחה. גמרתי אומר בדעתי להשתמש בכך כבתכסיס.

"אפרים, פניתי אליו משחלף בוקר אחד ליד גרם המדרגות שלי, "איפה למדת לדבר אנגלית טובה כל-כך?" אפרים הזדקף מייד! "סבא שלי בא מלונדון, השיב. "אם ככה, אתה זה שיכול לעזור לי עם שאר הילדים, המשכתי. "הם בכלל לא יודעים איך להתנהג! כל יום הם הופכים ושופכים את פח האשפה שלי." "אני אעצור אותם, גברת. לי הם יקשיבו!" אמר בטון של מפקד הפוקד על חייליו.

זה שם קץ לעניין, ואפרים ואני נעשינו עד מהרה לחברים טובים. בכל פעם שראה אותי חוזרת מטיול עם תקווה היה עוזר לי להרים את העגלה במעלה המדרגות.

אל האישה שגרה בדירה הסמוכה למכולת של שושנה היה קשה יותר לגשת. היא הייתה ברייה קטנה ומצומקת, עטופה דרך שיגרה ברדיד צמר, יהא מזג האוויר אשר יהא. שמה היה ורה. היא דיברה פולנית ויידיש בלבד, וידעה רק מילים בודדות בערבית, מה שהפך את התקשורת בינינו לבלתי-אפשרית כמעט. משושנה למדתי כי התואנה העיקרית שמצאה לה ורה להתבדלותה הייתה על שום שסבה היה רב. היא הייתה אלמנה והתקיימה מקצבה ועומה ששלח לה בנה משיקגו.

ביום שישי לעת ערב, עם שקיעת החמה, השקפתי מחלון דירתי וראיתי את ורה ממהרת לרוחב המשטח החולי הגרוף

שבקדמת הבית, שבשעה זו של היום, כבכל יום שישי, היה על-פירוב נטוש. רגעים אחדים אחר-כך הקישה על דלתי. משפתחתי לה את הדלת ניגשה היישר אל השולחן והצביעה על העששית הדולקת. אחר הורתה בידה בכיוון המדרגות, אל דירתה. "את רוצה את העששית שלי?" שאלתי. ורה בהתה בי לרגע באין אונים, אחר אחזה בשרוול חולצתי והתחילה פוסעת בכיוון הדלת. הנחתי לה להוביל אותי במורד המדרגות אל דירתה. העששית שלה עמדה במרכז השולחן, כבויה. לצדה נחה קופסת גפרורים. היא נטלה אותה, שלפה גפרור והחוותה בידה בתנועה של הצתה.

פתאום הבנתי! ורה שבה לביתה אחרי השקיעה, מאוחר מכדי להדליק את העששית. כעת, כיוון שהשבת כבר נכנסה, היא לא יכלה להדליק אותה. ואילו אני, כגויה, איני מנועה מכך. חיש הלהטתי את העששית וכיוונתי את הלהבה. שמחתה של ורה לא ידעה גבול. "חביבתי! חביבתי!" חזרה ואמרה בלטפה את זרועי. ידעתי כי חביבתי בערבית פירושה יקירתי.

מאז ואילך לקחה זאת ורה כמובן מאליו כי ארד מדי שבת להדליק את העששית בחדרה. כך יכלה לדחות לזמן-מה את הדלקת העששית ולחסוך קצת נפט — חיסכון לא מבוטל לאדם המתקיים בדוחק כמותה. הדלקת העששית של ורה הפכה לחלק מטקס השבת שלי עצמי, וורה מצדה התייחסה אלי כאל אחת מחברותיה הטובות ביותר (אחרות לא היו לה, כמדומה). בכל פעם שחלפתי בסמוך לדלתה או פגשתי בה נושאת מיכל מים, הייתה קוראת אלי: "חביבתי!"

משעה שעברתי למחנה יהודה לא רצתה עוד המורה שלי לערבית לבוא וללמד אותי. שאלתי אותה מדוע, אבל תשובותיה היו מעורפלות ומתחמקות. לבסוף פניתי למרת ראטקליף ושאלתי אותה אם ידועה לה סיבת הדבר. "סביר להניח שבגלל היותה ערבייה היא חוששת להגיע לסביבה יהודית."

“אבל איש במחנה יהודה לא יפגע בה, לא כן?”
“סביר להניח שלא, אבל אילו נראתה כשהיא הולכת לשם
לעתים תכופות מדי, הייתה עלולה לאבד את אמונם של בני
עמה. כרגע שני הצדדים משקיפים בחשד זה על זה, אבל
באווירה מתוחה כל-כך די בניצוץ יחיד כדי לחולל תבערה.”
כדי לפצות על שיעורי הערבית שהפסדתי הייתי סרה לביתה
של מרת ראטקליף פעמיים-שלוש בשבוע ומתאמנת בשיחה
עם נג'ימה. באסיפות בביתה של מרת ראטקליף נכחתי בקביעות
מדי יום ראשון בבוקר. ואולם מחנה יהודה היה עתה ביתי.
סמוך לאמצע חודש אפריל הבנתי כי אני שוהה בירושלים
כבר שישה חודשים, ותוקף האשרה עומד לפוג. עם תקווה
בעגלה יצאתי למחלקת ההגירה, וכל הדרך התפללתי בכוונה
מלאה לבל אתקל בקשיים לחדש את האשרה. לרווחתי הפקיד
פשוט החתים את הדרכון באשרה חדשה והשיבו לידי.
בדרכי הביתה שמעתי קול חד צורמני קורא מאחורי
בשוודית: “העלמה קריסטנסן, מה את עושה עם עגלת תינוק?”
פנית לאחור. זו הייתה מרת גוסטבסון.
גוללתי באוזניה את הנסיבות שבהן שלח לי אלוהים את
תקווה.

מרת גוסטבסון הקשיבה לדברי בשוויון נפש גמור. “אני
מקווה כי לא תניחי לה לגזול זמן רב מדי ממך,” אמרה. “לבטח
ישנם דברים חשובים יותר לתת עליהם את הדעת מאשר
תינוקת קטנה אחת!” בדרכי חזרה הטרידו אותי דבריה של מרת
גוסטבסון. היא ביטאה בקול שאלה שאף אני עצמי נאבקתי
אתה. אחרי הכול, הייתי מורה מוסמכת שלימדה כמאתיים
תלמידים מדי שבוע. האם יש היגיון בכך שאקדיש את כל זמני
לתינוקת אחת ויחידה?

לתקווה היו דרכים מופלאות לקרוא את מחשבותי. בשעה
שהרמתי אותה מהעגלה ונשאתי אותה במעלה המדרגות אל

דירתנו, הידקה את שתי זרועותיה סביב צווארי ותחבה את פניה אל חזי, כאילו אמרה: "תודה שאת דואגת לי!"

כעבור שבוע-שבועיים קיבלתי מכתב רשום ממשרדי תחנת הרכבת של דנמרק בקופנהגן. את המכתב שלחו שני הזוגות שהזמינו אותי לקפה ומאפה ברחוב קינג ג'ורג'.

"כאן במשרדנו," נפתח המכתב, "הקמנו את 'חוג ידידי לידיה' כדי לסייע לך במשימתך בירושלים. אנא השתמש בחלק מן המתנה הזו כדי לקנות משהו נאה לתקווה."

למכתב צורפה המחאה בסך שמונים דולר. חגגתי בקניית נתח מנקניק הסלאמי ההונגרי המשובח ביותר של שושנה.

כעת כבר היה לי ולשושנה נוהל קניות מיוחד, קבוע. מאשנב חלוני הורדתי סל נצרים קשור בחבל אל מול פתח חנותה. משהשגיחה בסל הייתה מציצה החוצה מפתח החנות ושואלת מה מבוקשי. אני ציינתי את שמות המצרכים, ושושנה הייתה מניחה אותם בסל. אחר-כך הייתי מושכת את הסל למעלה, מרוקנת את תוכנו ומורידה אותו שוב, עם סכום הכסף שנקבה.

בראשית חודש מאי קיבלתי חבילה מאמא. בין הדברים ששלחה נמצא ארוז סוודר ורוד יפהפה שסרגה לתקווה. בחלק מן הכסף שנשלח אלי מ"חוג ידידי לידיה" בקופנהגן קניתי לתקווה שמלה ורודה תואמת וזוג נעליים קטנטנות בצבע לבן. למחרת לעת בוקר, בשעה שטיילתי עם תקווה בבגדיה החדשים, התקבצו ובאו שכני להביט בה ולהתפעל.

הייתי אסירת תודה על התמורה העצומה שחלה ביחסם אלי, ואולם הידידות היקרה לי מכול הייתה עם תקווה עצמה. עולמי כולו סבב סביבה. היה זה עולם צר עד מאוד, ועם זאת גדוש להפליא. לעתים חשתי אשמה על הסיפוק העצום שהרגשתי. שמא צדקה מרת גוסטבסון כשהוכיחה אותי על שאני מקדישה את כל זמני לתינוקת אחת? אפשר שעלי לבקש תחום שירות

רחב יותר... עם זאת, השלווה הנדירה ששררה בלבי כמו אישרה לי כי זו המשימה שייעד לי אלוהים.

תקווה מצדה פיתחה רגישות מיוחדת להלכי הרוח שלי. אם הייתי טרודה באיזו מטלה ביתית, כמו כביסה או גיהוץ, הייתה נעמדת בעריסתה, אוחזת במוט המסגרת ועוקבת אחרי כל תנועותי בעיניה השחורות, הקדורניות. כשהייתי מסיימת איזו עבודה מעייפת במיוחד, כגון גיהוץ סדינים, הייתה משמיעה אנחת רווחה בקול, כמו אומרת, "זהו – נגמר!"

יותר מכל דבר אחר נהנתה מתפילה ומהלל. אחד מ"רהיטי המיקוח" שהסב שעות של שמחה לשתינו היה כיסא נדנדה בעל מושב ומסעד עשויים במבוק. הייתי נושאת את תקווה בחיקי ומתנדנדת אתה לפנים ולאחור, מתפללת או שרה בקול. וגם אם התנדנדנו כך שעה ארוכה, הייתה שוכבת רגועה להפליא בזרועותי או שהייתה מצטרפת לתפילות בשפתה התינוקית. באחד הלילות באמצע חודש מאי התעוררתי בשל צריבה עזה ברגלי. באור הקלוש שחדר מבחוץ הבחנתי כי הקרסול שלי נפוח ואדום. משהו ודאי עקץ אותי במיטתי! התחלתי לפשפש בין כלי המיטה. מין חרק קטן חום-אדמדם נגלה לעיני, אורב בתפר המזרון. הוצאתי מתוך השידה את המברשת והמסרק שלי ומחצתי את החרק ביניהם. טיפת נוזל כהה ניתזה החוצה – דמי שלי.

למחרת עם בוקר הראיתי לשושנה את הנפיחות בקרסולי. "קוצציות!" פסקה. "כשהלילות מתחממים, הן יוצאות מבין חרכי הרצפה ומטפסות על רגלי המיטות. את צריכה להשיג ארבע פחיות ריקות ולהניח אותן מתחת לרגלי המיטה. אחר-כך שפכי לתוכן נפט. כך לא יוכלו הקוצציות לטפס על רגלי המיטה."

בלילה, כשכל אחת מרגלי המיטה נחה בתוך פחית נפט, ישנתי שוב לבטח. לילות אחדים ישנתי בלא הפרעה, נהנית מפירות השיטה שגילתה לי שושנה. אלא ששוב התעוררתי, בשל אותה צריבה מייסרת. מיהרתי להדליק את העששית,

עקבתי אחרי הקרציה שלרגלי המיטה ומחצתי אותה. טיפת דם ניתזה החוצה.

אבל איך הגיעה הקרציה אל מיטתי? הבטתי סביב. מאחורי המיטה התקדמה קרציה נוספת מעלה לאורך הקיר, טיפסה אל התקרה, פנתה אל מרכז החדר, ואז הרפתה לפתע וצנחה בדיוקנות היישר אל מרכז מיטתי. רגע אחר־כך מחצתי אותה בין המסרק למברשת. הפעם לא ניתז דם.

תבוננתן הזדונית של הקרציות החרידה אותי. ודאי ישנן אינספור נוספות הנחבאות בין המרצפות. אין להעלות על הדעת כי אתעורר מדי לילה לעקוב אחריהן, אחת־אחת, בשעה שהן צונחות אל מיטתי. עם זאת, לא חשתי עוד ביטחון לשוב ולשקוע בשינה שלוהה עד שתימצא לי דרך להדברן. אבל איך? "אדון, אני זקוקה לעזרתך," אמרתי.

בו במקום עלה בזכרוני הסיפור על מכות מצרים. כל מיני יצורים מאוסים השתוללו שם: צפרדעים, כינים, ארבה. עם זאת, אלוהים הגן על בני עמו מפניהם. האם לא יוכל לעשות כן עם הקרציות?

רכנתי על ברכי לצד מיטתי. "אדון," אמרתי, "הקרציות האלה הם מכה, ואין לי כל דרך להגן על עצמי מפניהן. אני מבקשת ממך לסלק אותן ממני אחת ולתמיד."

שבועות אחדים חלפו עד שהבנתי לבסוף כי אלוהים ענה לתפילתי. מאותו לילה ואילך לא צצה בחדר ולו קרציה אחת! לקראת סוף מאי החלה תקווה לעשות את צעדיה הראשונים. מובן שירדתי אתה אל שושנה, לחלוק עמה את הניצחון הזה. אחר־כך הסעתי אותה בעגלתה לביתה של מרת ראטקליף כדי לחלוק זאת גם עם האנשים שם.

תקווה התחילה ללכת בגיל מאוחר יחסית בשל חולשתה הגופנית, אבל התפתחותה השכלית לא נפגעה כלל. עוד קודם שהחלה ללכת כבר ידעה לבטא מילים פשוטות כמו "חלב" או

"פיפי". ואולם יותר מכול נהניתי לשמוע אותה אומרת, לאט ובכוונה, "אמא". יותר מכול אהבה תקווה את המשחק שבו לימדתי אותה את שמות איברי הפנים. הייתי מניחה את אצבעי על עיני ואומרת "עין". אחר-כך הייתי מניחה את אצבעי על עינה שלה ומחכה שתחזור על המילה "עין". משלמדה לומר "עין", חזרתי על כך עם "אף", "פה" וכך הלאה.

באחד הימים, בשעה שהשכבתי את תקווה לישון את שנת הצהריים שלה, הופיע בפתח בלא כל אזהרה מוקדמת מר כהן. מאז עברתי למחנה יהודה טרם בא לבקר. סימנתי לו להחריש, והובלתי אותו לחדר שבו שכבה תקווה, ישנה בעריסתה. הוא הביט בה רגע או שניים. לאחר מכן הובלתי אותו בחזרה אל המטבח וסגרתי אחרי את הדלת.

"מה שלומה?" שאל.

"מצוין" עניתי. "לפני שבועיים התחילה ללכת!"

"זה טוב." מר כהן נאלם. הוא נמנע מלהביט בפני. ראיתי כי בדעתו לומר דבר-מה. "ובכן..." שוב נאלם. "האמת היא שהדסה, אשתי, עזבה אותי. היא עזבה לתל-אביב. אני מוכרח לנסוע למצוא אותה."

"אני מצטערת לשמוע", אמרתי.

"באתי כדי לקחת את תקווה בחזרה." לראשונה פגשו עיניו את עיני. "אם הדסה תדע שתקווה אתי, היא תחזור. באתי לקחת את תקווה לתל-אביב."

"לקחת את תקווה?" גרוני נשנק לפתע. "אבל אתה לא מבין! היא לא חזקה דיה. חייה שוב יהיו בסכנה! זה היה רק הודות לתפילה ש..."

"אני מוכרח לקחת אותה עכשיו", התפרץ מר כהן לדברי.

"האוטובוס לתל-אביב יוצא בתוך פחות משעה."

"אבל, מר כהן..." טיעונים גדשו את ראשי למכביר, אבל המילים נעלמו לפתע. כוח גדול מרצוני שלי או מרגשותי פשוט

השתלט וגבר עלי. לתדהמתי שמעתי את עצמי אומרת: "אלך להלביש אותה."

ניגשתי לחדר השינה, הוצאתי פרטי לבוש אחדים וצררתי אותם בנייר חום. אחר-כך הרמתי אותה מן העריסה, עודה מנומנמת, והלבשתי אותה בשמלתה הוורודה ובעליה הלבנות. היא מוחתה לרגע בייבבה, אך מייד שבה ונרדמה בזרועותי.

חזרתי אל המטבח והנחתי אותה בזרועות אביה. היא פקחה את עיניה, הביטה בפניו והחלה לבכות. לרגע נראה נבוך, ותהיתי אם הוא שוקל לחזור בו מהחלטתו. אז נפל מבטו על עגלת התינוק. "אני אצטרך את זה, כדי שיהיה לה איפה לישון שם," אמר.

בשעה שהניח מר כהן את תקווה בעגלה, מילאתי בקבוק חלב והנחתי אותו לידה, לצד צרור הבגדים. בעודי משתאה על מעשי, עזרתי לו לשאת את העגלה במורד המדרגות. כשהגענו אל תחתית המדרגות חדלה לרגע תקווה מבכיה ונשאה אלי את זרועותיה בציפייה שארים אותה. למרות זאת פניתי ומיהרתי במעלה המדרגות. עמדתי סמוך לחלון חדר השינה וצפיתי במר כהן דוחף את העגלה, עד שהגיע לדרך יפו ונעלם מן העין. המראה האחרון שראיתי היה הירמולקה השחורה שלראשו. לבסוף פרשתי מן החלון והתחלתי לפסוע בדירה הריקה, המאוסה. לא יכולתי להישאר שם ולו רגע אחד נוסף. שמתני פני במהירות לביתה של מרת ראטקליף. כשהגעתי פניתי היישר אל חדרה של נג'ימה.

"אביה של תקווה בא ולקח אותה," התפרצתי. "הוא נסע אתה לתל-אביב. רציתי למחות, לעצור בעדו, אבל משהו בתוכי הכניע אותי ולא נתן לי... הו, נג'ימה, אולי טעיתי כשמסרת לי אותה?"

נג'ימה החרישה רגע, ואחר אמרה: "לא, לא. רוח הקודש הוא שמנע ממך להתווכח אתו. זכרי, אין זה משנה כמה את אוהבת את תקווה, אלוהים אוהב אותה יותר!"

”אבל, נג’ימה, היא שברירית כל-כך! אביה לא מסוגל להעניק לה את הטיפול שהיא זקוקה לו. הרי אלוהים הפקיד אותה בידי. אני לא מבינה...”

נג’ימה גישישה עד שמצאה את כף ידי. ”בשעה כזאת, אמרה, ”איננו נדרשים להבין. אנו נדרשים לבטוח.”

”התפללי עבורי, נג’ימה! אני רוצה לבטוח, אבל משתוללת בתוכי סערה!”

שעה ארוכה ישבנו זו בצד זו, כף ידה של נג’ימה נחה על כף ידי. לבסוף אמרה: ”אני מבקשת לחלוק אתך שיעור שלמדתי לפני שנים, כשאבדה לי ראייתי: לבטוח באלוהים זה לא רגש, זו החלטה. לפעמים אין ביכולתנו לשנות את הרגשות שלנו, אבל אנחנו יכולים לתרגל את הרצון שלנו.”

”אבל איך אוכל להפסיק לדאוג לה?”

”אינך יכולה. אבל בעזרת הרצון את יכולה להחליט להפקיד אותה בידי של אלוהים, ואחר-כך לחתום את ההחלטה שלך על-ידי הכרזה בקול, בקולך שלך.”

ושם, בנוכחות נג’ימה, קיבלתי את ההחלטה: ”יהיה אשר יהיה, אני אבטח באלוהים — עבור תקווה, עבורי, עבור כל מה שעתידי להיות!”